

Helena Głogowska*

Zainteresowania Macieja Konopackiego literaturą białoruską

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2016.022>

Streszczenie. Publicysta Maciej Konopacki znany jest przede wszystkim jako specjalista od tematyki tatarskiej. Jako Tatar z pochodzenia i muzułmanin z wyznania szczególnie blisko związał się także ze środowiskiem białoruskim. Na związki białoruskie miały wpływ jego ojciec Hassan (aktywny uczestnik białoruskiego ruchu narodowego od 1918 r.), nauka w Wileńskim Gimnazjum Białoruskim w czasie okupacji niemieckiej, powstanie w 1956 r. Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego i tygodnika białoruskiego „Niva”. Będąc studentem Uniwersytetu Warszawskiego, pisał pracę magisterską o Jance Kupale jako tłumaczu poezji Adama Mickiewicza, Władysława Syrokomli, Marii Konopnickiej na język białoruski. W latach 1957–1964 pracował w białoruskim tygodniku „Niva” w Białymstoku, kiedy szczególnie zainteresował się literaturą białoruską XIX i XX w. oraz jej związkami z literaturą polską, penetrując polskie archiwa i biblioteki, kontaktując się z pisarzami oraz rodzinami nieżyjących klasyków literatury białoruskiej. Jego odkrycia miały charakter pionierski i wносиły nowe informacje do literaturoznawstwa białoruskiego.

Słowa kluczowe: Maciej Konopacki, literatura białoruska, związki polsko-białoruskie, tygodnik białoruski „Niva”, związki tatarsko-białoruskie

Abstract. The journalist Maciej Konopacki is known primarily as an expert on Tatar subjects. As a Tartar by birth and a Muslim by religion, he was also closely related to his Belarusian background. His Belarusian connections are mainly due to the influence of his father Hassan (an active participant of the Belarusian national movement since 1918), his studies at the Vilnius Belarusian Gymnasium during the German occupation, the foundation of the Belarusian Social and Cultural Society in 1956, and the Belarusian weekly “Niva”. As a Warsaw University student, he wrote a thesis

* Helena Głogowska – doktor habilitowany nauk społecznych, profesor nadzwyczajny Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, politolog i białoruszenista. W polu jej zainteresowań badawczych znajdują się zagadnienia narodowościowe i etniczne oraz stosunki polsko-białoruskie. E-mail: lenabia@interia.pl.

on Janka Kupala as a translator of poetry by Adam Mickiewicz, Władysław Syrokomla, and Maria Konopnicka into the Belarusian language. In the years 1957–1964 he worked for the Belarusian weekly “Niva” in Białystok, being at the time particularly interested in the 19th and 20th century Belarusian literature and its links with the Polish literature, and penetrating the Polish archives and libraries, as well as contacting the families of deceased writers of classic Belarusian literature. His findings were pioneering and they greatly contributed to Belarusian literary studies.

Keywords: Tatars, Belarusian literature, Polish and Belarusian relations, the Belarusian weekly “Niva”, Tatar and Belarusian relations

Maciej Konopacki jest znany przede wszystkim jako autor przewodników *Pod białostockimi minaretami* (Białystok 1972) i *Białostocki szlak tatarski* (Warszawa 1977), a wśród orientalistów – jako specjalista od tematyki tatarskiej¹. Jako Tatar z pochodzenia i muzułmanin z wyznania szczególnie blisko związał się także ze środowiskiem białoruskim². Na związki białoruskie miał wpływ jego ojciec Hassan, aktywny uczestnik białoruskiego ruchu narodowego od 1918 r. Pochodził on z Mińszczyzny i żywioł białoruski był mu bliski, zwłaszcza po obwieszczeniu Białoruskiej Republiki Ludowej, kiedy będąc pułkownikiem armii rosyjskiej, wziął udział w tworzeniu wojska białoruskiego – w Białoruskiej Komisji Wojskowej oraz jako dowódca białoruskich oddziałów w wojsku polskim w latach 1919–1920. Potem w okresie międzywojennym był także związany z ruchem białoruskim w Wilnie. W tym miesiącu 29 stycznia 1926 r. urodził się Maciej Konopacki. Jak o sobie wspomina, sąsiedztwo ich domu przy ul. Lwowskiej 12 było wielokulturowe i wielowyznaniowe, co otwierało mu perspektywę na przyszłość³. Przez dom przewijali się działacze oraz studenci białoruscy, m.in. dramatopisarz Franciszek Olechnowicz czy student (późniejszy lekarz i działacz Białoruskiej Chrześcijańskiej Demokracji) Bronisław Turonek. Zaangażowanie ojca w ruch białoruski miało też wpływ na Macieja. Po latach wspominał:

Ojciec nasz, rodem z Mińska, związał się z niepodległościowym ruchem białoruskim w początkach bieżącego wieku [XX – przyp. H. G.]. [...] Z ojcowskich wspomnień pamiętam, iż w 1919 roku był w mieszkaniu Janki Kupały. [...] Ojciec z prawdziwym nabożeństwem przechowywał niektóre symbole, skrawki munduru, cenne fotografie⁴.

¹ R. Berger, *Maciej (Musa) Konopacki. Udręczenie tatarskością*, Bydgoszcz 2013.

² Autorka zebrała i opublikowała publicystykę białoruskojęzyczną M. Konopackiego w zbiorze *Увесь свет Мацея Канапацкага*, Беласток 2011, ss. 279.

³ Л. Плагоўская, *Ніўскі следыт*, „Ніва”, nr 39, z dn. 25 września 1994 r., s. 8; idem, *Увесь свет Мацея Канапацкага*, „Ніва”, nr 5, z dn. 4 lutego 2001 r., s. 4.

⁴ M. Konopacki, *Syn o ojcu*, „Magazyn Polski” 1998, nr 2 (12), s. 68; idem, *Syn o ojcu*, „Akant” 2004, nr 6, dodatek „Świat Inflant”, s. 1.

W czasie II wojny światowej Konopacki uczył się w Wileńskim Gimnazjum Białoruskim, w którym przewodniczącym Komitetu Rodzicielskiego był jego ojciec. Funkcję dyrektora tej placówki pełnił filolog i poeta Franciszek Hryszkiewicz, który wykładał też język białoruski. Nauka w gimnazjum w latach 1941–1944, a głównie języka białoruskiego oraz literatury białoruskiej, wpłynęły na późniejsze zainteresowania Konopackiego. Będzie wielokrotnie wspominać swego nauczyciela oraz recytować z pamięci fragmenty literatury białoruskiej, m.in. wiersz *Ciotki* (Alojzy Paszkiewicz):

Перш за ўсё я павінен успомніць цудоўнага дырэктара Віленскай беларускай гімназіі Францішка Грышкевіча, вялікага гуманіста, які чытаў нам лекцыі па гісторыі беларускай літаратуры, абавіраючыся на падручніках, якія выдаваліся ў Вільні ў міжваенны перыяд. Выкладаў нам ён і стылістыку. [...] Грышкевіч пэўна несвядома пакіраваў мною. Ён меў моцны ўплыў на мой унутраны сусвет. Ён засеяў ува мне зярняткі, дзякуючы якім я таксама пасля вайны ўключаўся ў беларускі рух. Гэта яго заслуга. Гучыць усё мне яго голас, калі чытаў нам верш Цёткі: «Хацела быць зярном пшаніцы, упасць на ніўкі, вёскі, азалаціцца без мятліцы, даць хлеб смачнейшы трошкі»⁵.

W gimnazjum uczyła oraz związana z nim była elita ówczesnej białoruskiej inteligencji wileńskiej: dr Bolesław Grabiński, Anatol Karniuk, Piotr Radziuk, Mikołaj Ancukiewicz, Tatiana Maćwiejewa, o których z estymą wspominał Konopacki: „Калі я сёння гляджу на нашых выкладчыкаў, дык гэта была плеяда сапраўдных беларускіх інтэлектуалаў яшчэ міжваеннай пары”⁶.

Sprzyjała też atmosfera panująca w gimnazjum:

Самае прыкметнае, я сапраўды сутыкнуўся тады з чысцюсенькай беларускай мовай, якая зараз забруджана ўплывамі званку. Гэтая мова гучала! Усе выкладчыкі валодалі цудоўнай мовай. [...] Пад кірункам праф. Грышкевіча «гулялі» ў словатворства. Для прыкладу прафесар казаў прыдумаць слова адпаведнае для гумавых ботаў. І мы прыдумалі «мокрастопы», «балотнікі». Была гэта сапраўды інтэлектуальная забава⁷.

W szkole tej świętowano rocznice Białoruskiej Republiki Ludowej, które szczególnie utkwily w pamięci Konopackiego:

Была акадэмія. Выступаў Францішак Аляхновіч. Былі вершы Купалы, Коласа. Быў хор у гімназіі, які спяваў патрыятычныя і народныя песні; зразумела, усе ведалі гімн «Мы выйдзем шчыльнымі радамі...». Я і сёння бачу наш бел-чырвона-белы сцяг, чую лозунг «Жыве Беларусь!»⁸.

Powojenna repatriacja do Polski, do Bydgoszczy oraz rzeczywistość społeczno-polityczna nie sprzyjały przyznawaniu się do związków z ruchem białoruskim, zwłaszcza w czasie okupacji niemieckiej. Przemiany na fali odwilży po śmierci Józefa Stalina w 1953 r. wiązały się też z powstaniem organizacji mniejszościowych w Polsce. Konopacki akurat stu-

⁵ *Беларускі аазіс* (rozmowa H. Głogowskiej z M. Konopackim), „Czasopis” 1999, nr 2, s. 35–36.

⁶ *Ibidem*, s. 35.

⁷ *Ibidem*, s. 36.

⁸ *Ibidem*.

diował filologię rosyjską na Uniwersytecie Warszawskim. Gdy był na czwartym roku studiów, zawiązało się koło miłośników języka białoruskiego. Literaturę białoruską wykładała wówczas profesor z Kazania Hanna Fidrowska. W 1956 r. na Uniwersytecie Warszawskim z inicjatywy profesor Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej powstała filologia białoruska, a w Białymstoku założono Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne i tygodnik białoruski „Niva”.

Do Warszawy docierały informacje o powstaniu BTKS, docierała też „Niva”. Profesor Antonina Obrębska-Jabłońska i Marian Jakóbiec zaproponowali Konopackiemu temat pracy magisterskiej – „Janka Kupała jako tłumacz poezji Adama Mickiewicza, Władysława Syrokomli i Marii Konopnickiej”, którą obronił w 1956 r.⁹ Było to pierwsze magisterium o tematyce białoruskiej na Uniwersytecie Warszawskim po II wojnie światowej.

Jeszcze będąc studentem, Konopacki podjął pracę w Polskiej Agencji Prasowej i w 1956 r. zaangażował się w organizowanie w Warszawie oddziału BTKS. Zaproponował „Nivie” korespondencje. W lipcu 1956 r. debiutował na łamach „Nivy” artykułem o Jance Kupale jako wielkim przyjacielu literatury polskiej, napisanym na podstawie pracy magisterskiej¹⁰.

W 1956 r. z okazji 50-lecia gazety „Nasza Niva”, która ukazywała się w Wilnie w latach 1906–1915 i dała nazwę okresowi w literaturze białoruskiej jako „naszaniuski”, Konopacki napisał obszerny artykuł o niej, zwracając szczególną uwagę na obecność utworów literackich na jej łamach. Z artykułu wynika, że autor przejrzał dziewięć roczników „Naszej Nivy”, wspomnienia o niej oraz dostępne opracowania. Wymieniał pierwsze utwory klasyków literatury białoruskiej Janki Kupały i Jakuba Kołasa, opublikowane na łamach gazety. Informował, że publikowali tam też inni ówczesni poeci białoruscy: Ciotka, Konstancja Bujła, Aleś Żurba, Maksim Bahdanowicz. Stwierdzał wówczas:

Сёння, калі глядзім на «Нашу Ніву» з перспектывы 50 гадоў, калі перагортваем яе пажоўкляы старонкі, трудна не падумаць з вялікай удзячнасцю аб тых яе супрацоўніках, якія ў твая змрочныя часы пракладалі шлях дэмакратычнай беларускай думцы. Дзевяць гадоў існавання газеты – гэта дзевяць гадоў таго перыяду, у якім рос і мужней беларускі працоўны люд, у якім вырашаліся лёсы яго гісторыі¹¹.

W związku z tym, że w ówczesnej Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej 50. rocznica „Naszej Nivy” wywołała dyskusję na temat oceny gazety z perspektywy pół wieku, Maciej Konopacki, śledząc ją na łamach białoruskiej prasy, stwierdzał:

Перад беларускай крытыкай і літаратуразнаўствам стаіць яшчэ многа нераспрацаваных пытанняў. Датчыць гэта ў прыватнасці гісторыі беларускага друку пачатку XX стагоддзя, аб якім у Совецкай Беларусі няма ніякай ґрунтоўнай навуковай працы. Высьвятленне гэтага пытання можа прынясці вялікую дапамогу ў больш ґрунтоўным вывучэнні беларускай літаратуры дакастрычніцкага перыяду. Не трэба забываць аб тым, што рост беларускай дэмакратычнай літаратуры на пачатку XX ст. супадае з барацьбой за права існавання

⁹ Л. Плагоўская, *Ніўскі следыт*, „Ніва”, nr 39, z dn. 25 września 1994 r., s. 8; eadem, „Увесь свет Мацея Канапацкага”, nr 8, z dn. 25 lutego 2001 r., s. 4.

¹⁰ М. Канапацкі, *Янка Купала – вялікі прыяцель польскай літаратуры*, „Ніва”, nr 20, z dn. 15 lipca 1956 r., s. 1.

¹¹ Idem, *50-годдзе з дня выхаду першага нумара „Нашай Нівы”*, „Ніва”, nr 37, z dn. 11 listopada 1956 r., s. 6.

беларускага друкаванага слова, за першааснову літаратуры, якой з'яўляецца мова. Без мовы – нацыянальнай формы – немагчыма развіваць нацыянальную літаратуру. [...] Бачым цяпер да чаго давёў схематызм. Няма рашучага, адзінага адказу адносна ацэнкі першай беларускай газеты. Сфармаваліся нават аддзельныя плыні па гэтаму пытанню. Здаецца, што гісторыкі займаюць адно становішча, а літаратуразнаўцы – другое – супроцьлеглае. Зусім зразумела, што могуць быць такія ці іншыя погляды на розныя справы. Аднак у гэтым выпадку павінен быць адзін адказ і ўжо час яго знайсці. Чаму? Таму што, напрыклад, вывучаючы вытокі беларускай дэмакратычнай крытыкі нельга не звярнуцца да «Нашай нівы», або вывучаючы вытокі беларускай літаратуры і культуры пачатку XX ст. нельга не заглянуць на старонкі гэтай газеты. А як-жа можна з партыйнай прынцыповасцю ацэньваць многія факты не маючы яснага погляду на характар і ролю першакрыніцы, якой бязумоўна, «Наша ніва» з'яўляецца. Як-жа можна прыйсці да абагульнення пэўных літаратурных з'яў без сканкрэтызаванага навуковага погляду на «Нашу ніву»¹².

Z podsumowania dyskusji w prasie białoruskiej wynikało, że brak było wówczas obiektywnego naukowego spojrzenia na gazetę. Konopacki mógł to skonstatować, gdyż sam tę gazetę studiował w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie. Jego artykuły zostały zauważone w białoruskiej emigracyjnej „Bačkauschczyne”, która ukazywała się w Monachium. Jej wydawca Jazep Karanieuski właściwie rozpoznał zainteresowania Konopackiego: „Вы, здаецца, спэцыяльна займаецеся пытаннямі беларускае літаратуры»¹³. Zwracał się do niego z prośbą o pomoc w zdobyciu utworów Maksima Hareckiego (głównie powieści *Dźvie duszy*), które wydawnictwo zamierzało wydać.

Odpowiadając na ankietę „Nivy” dotyczącą profilu pisma, Konopacki wyraźnie określił swoje zainteresowania literaturą, zwłaszcza związkami literatury białoruskiej z literaturami słowiańskimi: „У «Ніве» мяне цікавяць артыкулы на літаратурныя тэмы, а асабліва тыя, якія закранаюць пытанні аб сувязях паміж беларускай літаратурай і іншымі славянскімі літаратурамі”¹⁴.

Konopacki studiując „Naszą Nivę” na potrzeby pracy magisterskiej oraz mając za sobą edukację w Wileńskim Gimnazjum Białoruskim, właściwie był dobrze obeznany z literaturą białoruską 1. poł. XX w. Gdy w październiku 1957 r. trafił do zespołu redakcyjnego białostockiej „Nivy”, wyróżniał się w nim nienagannym literackim językiem białoruskim, wyniesionym z nauki w gimnazjum w Wilnie oraz wiedzą dotyczącą literatury oraz kultury białoruskiej. Ówczesny redaktor naczelny „Nivy” Jerzy Wołkowycki nazwał go „niezrównanym tropicielem” („niepierauczdzieny śledapyt”)¹⁵.

W publicystyce na łamach „Nivy” wracał do tematyki poruszanej wcześniej w pracy magisterskiej, pisząc o Władysławie Syrokomli (Ludwiku Kondratowiczu) jako o poecie dwóch narodów¹⁶. W jednym z artykułów przedstawił analizę przekładu wiersza Ludwika

¹² Idem, *Пытанне „Нашай Нівы” у беларускай савецкай крытыцы*, „Ніва”, nr 13, z dn. 31 marca 1957 r., s. 1.

¹³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (Dalej: IPN BU), 00231/228/10, List J. Karanieuskiego do M. Kanapackiego, z dn. 7 maja 1957 r.

¹⁴ M. Канапацкі, *Адказ на анкету „Сам вырашыш аб сваім часопісе”*, „Ніва”, nr 40, z dn. 2 grudnia 1956 r., s. 7.

¹⁵ Ю. Валкавыцкі, *Віры*, Беласток 1991, s. 38.

¹⁶ M. Канапацкі, *Паэт двух народаў. Да стагоддзя з дня смерці Уладыслава Сыракомлі*, „Ніва”, nr 37, z dn. 16 września 1962 r., s. 2; idem, *Уладзіслаў Сыракомля – прыяцель славянскага свету*, „Ніва”, nr 39, z dn. 29 września 1963 r., s. 3.

Kondratowicza *Z wrażeń poleskiej podróży* na język białoruski, dokonanego przez Jankę Kupalę, porównując oryginał i tłumaczenie¹⁷.

Na łamach tygodnika białoruskiego zaczął pisać okazjonalnie o klasykach literatury białoruskiej – o Wincentym Dunin-Marcinkiewiczu (z okazji 150. rocznicy urodzin)¹⁸, o Jance Łuczynie (Janie Niesłuchowskim) – z okazji 60. rocznicy śmierci¹⁹, o Jakubie Kołasie (z okazji 1. rocznicy śmierci)²⁰. Napisał też artykuł na stulecie pierwszego przekładu *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza na język białoruski (dokonanego przez Wincentego Dunin-Marcinkiewicza)²¹. W 1958 r. Konopacki opublikował w „Niwie” obszerny esej o polsko-białoruskich związkach literackich w XIX w.²²

W kontekście literatury białoruskiej interesował się też współczesnymi przekładami literatury białoruskiej na język polski i ich autorami²³. Przedstawiał zasłużonych tłumaczy literatury białoruskiej na polski, których osobiście poznał: Remigiusza Kwiatkowskiego²⁴, Bohdana Żyranika²⁵, Kazimierza Andrzeja Jaworskiego²⁶.

Zainteresowania literaturą białoruską wiązały się też z poszukiwaniami jej w archiwach i bibliotekach. Penetrowanie białoruteników w polskich zbiorach bibliotecznych i archiwalnych kończyło się często sukcesem, gdyż piśmiennictwo polskie XIX w. zawierało wiele materiałów związanych z literaturą i kulturą białoruską. Konopacki stwierdzał:

Станаўленне і развіццё беларускай літаратуры мінулага стагоддзя [XIX – пргзур. Н. Г.] цесна звязана з польскім літаратурным рухам. З польскага асяроддзя выходзілі людзі, якія на старонках газет і часопісаў выступалі ў абароне арыгінальнай беларускай творчасці. Некаторыя з іх нават самі пісалі па-беларуску, спрыяючы гэтым самым узвядзенню пагарджанай беларускай мовы на ступень літаратурнай. Наглядным прыкладам гэтай з’явы быў польскі дэмакратычны паэт Уладзіслаў Сыракомля, які не толькі пісаў на беларускай мове, але таксама выступіў у абароне беларускай творчасці свайго сябра па пяру Вінцука Дуніна-Марцінкевіча. У той час у польскім штодзённым і перыядычным друку змяшчаліся народныя песні беларусаў, іх ананімныя творы, разгортваліся спрэчкі абвытоках і гістарычным шляху беларускай мовы. Узмацненне ўвагі да Беларусі з боку самых шырокіх колаў польскага грамадства наглядаецца пасля паўстання 1830-31 гадоў. З’явілася тады цэлая плеяда даследчыкаў, якія пачалі вывучаць гісторыю краіны, яе эканамічнае і культурнае жыццё, звычаі і побыт яе жыхароў. Для даследчыкаў – прафесіяналаў, а таксама для літаратараў вялікую цікавасць прадстаўляла вусна-паэтычная творчасць беларускага народа. Першыя бачылі ў ёй неацэнны навуковы матэрыял для вывучэння яго жыцця, складу яго думак, для другіх беларускі фальклор быў невычэрпнай крыніцай творчага натхнення. Асабліва вялікую работу правёў тут Ян Чачот, які спалучаў збіранне фальклору

¹⁷ Idem, *Янка Купала – перакладчык верша Людвіка Кандратовіча „На Палесці”*, „Ніва”, nr 51, z dn. 22 grudnia 1957 r., s. 6.

¹⁸ Idem, *В. І. Дунін-Марцінкевіч 1807–1957*, „Ніва”, nr 36, z dn. 8 września 1957 r., s. 5–6.

¹⁹ Idem, *Успомнім Янку Лучыну*, „Ніва”, nr 50, z dn. 15 grudnia 1957 r., s. 3, 6.

²⁰ Idem, *У першую гадавіну з дня смерці Якуба Коласа*, „Ніва”, nr 32, z dn. 11 sierpnia 1957 r., s. 1, 6.

²¹ Idem, *Стагоддзе беларускага перакладу «Пана Тадэуша»*, „Ніва”, nr 39, z dn. 29 września 1959 r., s. 3, 6.

²² Idem, *Творчае сяброўства братніх літаратур (Да пытання аб польска-беларускіх літаратурных сувязях у XIX стагоддзі)*, „Ніва”, nr 14, z dn. 6 kwietnia 1958 r., s. 6; nr 15, z dn. 13 kwietnia 1958 r., s. 3; nr 16, z dn. 20 kwietnia 1958 r., s. 3, 6; nr 17, z dn. 27 kwietnia 1958 r., s. 6; nr 18, z dn. 4 maja 1958 r., s. 6; nr 19, z dn. 11 maja 1958 r., s. 3, 6.

²³ Idem, *Знаёмімся з перакладчыкамі беларускай паэзіі ў Польшчы*, „Ніва”, nr 27, z dn. 6 lipca 1958 r., s. 3.

²⁴ Idem, *Рэмігіюш Квяткоўскі*, „Ніва”, nr 45, z dn. 5 listopada 1961 r., s. 2.

²⁵ Idem, *Энтузіяст беларускай літаратуры*, „Ніва”, nr 51, z dn. 17 grudnia 1961 r., s. 3, 7.

²⁶ Idem, *Сябра беларускай паэзіі*, „Ніва”, nr 46, z dn. 18 listopada 1962 r., s. 3, 7.

з творчасцю на беларускай мове. На старонках тагачаснага польскага друку знойдзем нямала беларускіх песень, легенд, паданняў і вершаў. Надзвычай плённымі ў гэтым сэнсе былі 30-ыя і 40-ыя гады. Прыгадаем тут такія часопісы, як «Боян» пад рэдакцыяй Адама Пянкевіча, «Люд і час» Януара Філіповіча, «Рубон» Казіміра Буйніцкага, якія ўдзялялі шмат месца беларускім фальклорным матэрыялам. Творы беларускай пісьмовай літаратуры і фальклору паяўляліся таксама ў «Тыгодніку пецябургскім», «Рочніку літэрацкім» і «Знічу». Асабліва многа месца гэтай тэматыцы прысвячаў віленскі друк, які гуртаваў вакол сябе польскую і маладую беларускую інтэлігенцыю. У другой палове XIX стагоддзя гурток аматараў беларускага мастацкага слова складаўся пры газеце «Кур'ер віленскі». У яго склад уваходзілі Вінцэнты Каратынскі, Мікола Караткевіч, Арцём Дарэўскі-Вярыга, Францішак Корбут і іншыя. Яны не толькі вывучалі вусна-паэтычную творчасць беларусаў, але таксама спрабавалі пісаць па-беларуску, уводзячы гэтым самым беларускую мову ў кола літаратурнага ўжытку. З асаблівай любасцю да беларускай творчасці ставіўся Дарэўскі-Вярыга – аўтар такіх беларускіх вершаў як «Гутарка з Пляндраўкі», «Зварот Міхалкі», «Быхаў». Адзначым тут, што яго пяру належыць пераклад «Канрада Валенрода» Адама Міцкевіча. Плённа ў галіне беларускай творчасці працаваў таксама Вінцэнты Каратынскі. У архіве Каратынскіх у Варшаве захоўваюцца мемуары сына Вінцэнтага – Бруна Каратынскага, якія знаёмяць нас з жыццёвым і творчым шляхам яго бацькі. Гэты матэрыял прадстаўляе для нас тым большую вартасць, што ў ім ёсць пэўныя звесткі аб творчым супрацоўніцтве Вінцэнтага Каратынскага з Уладзіславам Сыракомляй, аб іх беларускай творчасці. [...] Ёсць пэўныя даныя, што на беларускай мове пісаў таксама брат Бруна Каратынскага – Людвік. У зборах Міхала Федароўскага ў Варшаве знаходзіцца тоўсты сшытак, на жаль, без пачатку і канца, з наступнай заўвагай: «Песні з надпісам Л. К. Праўдападобна Людвіка Станіслава Каратынскага». Цікавым з'яўляецца тое, што побач з кожнай песняй змешчана кароткая яе ацэнка, зроблена невядомай рукой. Творы ў гэтым сшытку з'яўляюцца творчай перапрацоўкай беларускіх народных песень і магчыма, што падрыхтоўваліся да друку»²⁷.

W materiałach Brunona Korotyńskiego przekazanych po II wojnie światowej do Archiwum w Warszawie znalazł się też list Jana Łuckiewicza z „Naszej Nivy” z 10 czerwca 1912 r. do niego w sprawie wydania białoruskich wierszy Wincentego Korotyńskiego i Władysława Syrokomli:

Некалькі месяцаў таму назад я даведаўся, што Шаноўны Пан мае беларускія вершы Бацькі, а таксама паэтычныя творы Сыракомлі, напісаныя на гэтай жа самай мове. Прыступаючы зараз да выдання паэтаў, якія пісалі па-беларуску ў палове XIX стагоддзя, я вельмі хацеў бы мець гэтыя матэрыялы... Сёння маем у Вільні шмат твораў Панскага Бацькі і мяркую, што і Пану будзе прыемна пабачыць у друку Яго вершы...²⁸

Szczegółne zainteresowanie Konopackiego XIX-wieczną literaturą białoruską sprowadzało się także do penetracji zbiorów Biblioteki Narodowej, w której w dziale rękopisów znalazł listy Jana Niesłuchowskiego do Zenona Przesmyckiego i Aleksandra Walickiego:

Дагэтуль, у асноўным, крыніцай думак і меркаванняў аб грамадскіх ідэалах і эстэтычных адносінах да рэчаіснасці Лучыны з'яўляліся яго творы. Адсутнасць нейкіх дзённікавых запісаў, лістаў ці асабістых выказванняў паэта ў значнай ступені абмяжоўвала нашыя веды

²⁷ Idem, *Над мемуарамі Бруна Каратынскага*, „Ніва”, nr 41, z dn. 8 października 1961 r., s. 4.

²⁸ Ibidem, s. 5.

аб ім. І вось выяўленыя нядаўна ў рукапісным адзеле Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве лісты паэта павінны ў пэўнай ступені пашырыць гэтыя веды. Значная вартасць Лучынавых лістаў заключаецца яшчэ ў чым іншым. Гэта яшчэ адзін доказ роднасці беларускай і польскай літаратур, іх шчыльных узаемаадносін, якія зарадзіліся ў змрочныя часы царызму²⁹.

Konopacki dotarł także do rodziny Franciszka Bohuszewicza – klasyka literatury białoruskiej, którego wnuczki mieszkały po II wojnie światowej w Polsce – w Giżycku i w Olsztynie. Odwiedzając je i rozmawiając z nimi, przedstawił środowisko rodzinne poety, opublikował nieznane wcześniej zdjęcia, przechowywane w zbiorach rodzinnych. Pisał:

Так ужо звычайна бывае, што мы цікавімся сваякамі выдатных пісьменнікаў, калі б нават яны і не маглі шмат новага паведаміць нам аб сваім слаўным продку. А сутыкненне з раднёй пісьменніка – гэта ж не толькі хваляючае перажыванне; такая сустрэча дазваляе, зразумела, у пэўнай ступені аднавіць атмасферу, у якой ён жыў і тварыў, асабліва ў тым выпадку, калі размаўляем з яго блізкімі сваякамі. І вось мне пашанцавала. Нядаўна я наведаў унучак Францішка Багушэвіча, пражываючых у Польшчы. Плённай аказалася гэтая сустрэча. Нейк бліжэйшым стаў светлы воблік аўтара «Дудкі беларускай», у больш выразных абрысах з’явіліся перад вачыма твая падзеі, якія адбываліся ў кушыянскім доме сям’і Багушэвічаў пасля смерці паэта³⁰.

Konopacki dotarł także do prawnuczek poety, zamieszkałych w Sopocie i pod Włocławkiem³¹.

Interesował się twórczością publicystyczną Franciszka Bohuszewicza na łamach pisma „Kraj”³² oraz jego działalnością polityczną w czasie powstania styczniowego³³. Poruszał też w artykułach na łamach „Nivy” problematykę narodową jego twórczości, przywołując przedmowę autora do *Dudki białoruskiej*³⁴.

Docierał też do osób, które znały pisarzy i poetów białoruskich, m.in. do dr. Witolda Sławińskiego, znajomego Franciszka Bohuszewicza i Janki Kupały³⁵, do inżyniera Wincentego Stankiewicza – szwagra Janki Kupały³⁶.

Docieklivość widoczna w artykułach Konopackiego w „Nivie” świadczy o jego zaangażowaniu w poszukiwania i odkrywanie nowych materiałów dotyczących literatury białoruskiej XIX i początku XX w. Kilka lat (1957–1964) pracy w tygodniku białoruskim przyniosło niezwykły plon, wywołując zainteresowanie jego publikacjami wśród literaturoznawców na Białorusi. Jeden z nich, Sciapan Aleksandrowicz, już w 1957 r. pisał do Macieja Konopackiego:

Была ў нас у рэдакцыі цёця Уладзя, і я даведаўся Ваш адрас. Прызнацца, я ўжо даўно збіраўся напісаць Вам ліст. Мы ў рэдакцыі чытаем Вашыя вельмі слушныя і цікавыя артыкулы ў «Ніве» і з вялікай прыемнасцю змясцілі-б Ваш артыкул у нашай газеце. Нас цікаваць

²⁹ Idem, *Пісьмы Лучыны*, „Ніва”, nr 52, z dn. 24 grudnia 1961 r., s. 3.

³⁰ Idem, *Інтэрв’ю з унучкамі Багушэвіча*, „Ніва”, nr 4, z dn. 28 stycznia 1962 r., s. 1.

³¹ Idem, *Яшчэ пра радню Багушэвіча*, „Ніва”, nr 10, z dn. 11 marca 1962 r., s. 3.

³² Idem, *Багушэвіч – журналіст*, „Ніва”, nr 23, z dn. 9 września 1963 r., s. 3, 5.

³³ Idem, *Беларусы ў студзеньскім паўстанні. Францішак Багушэвіч*, „Ніва”, nr 8, z dn. 24 lutego 1963 r., s. 3.

³⁴ Idem, *Нацыянальнае пытанне ў творчасці Францішка Багушэвіча*, „Ніва”, nr 11, z dn. 16 marca 1958 r., s. 4–5.

³⁵ Idem, *Сэрца, якое не ведала стомы*, „Ніва”, nr 38, z dn. 23 września 1962 r., s. 2.

³⁶ Idem, *У швагра Купалы*, „Ніва”, nr 51, z dn. 23 grudnia 1962 r., s. 3–4; nr 52, z dn. 30 grudnia 1962 r., s. 3, 5.

матэрыялы аб польска-беларускіх літаратурных сувязях, аб сувязях Купалы з польскай літаратурай і г. д. Было-б вельмі добра, калі-б Вы пацікавіліся лёсам архіва Рамуальда Земкевіча (там павінны быць неапублікаваныя творы беларускіх пісьменнікаў), пашукалі сляды выдання твораў Ф. Багушэвіча ў Кракаве і Пазнані (магчыма, у архівах захаваліся матэрыялы друкарняў, дзе друкаваліся «Дудка беларуская» і «Смык беларускі»). Паглядзіце ў Варшаве, ці захаваліся архіў часопіса «Ziarno», там павінны быць дзесьці сляды ранніх твораў Купалы на польскай мове»³⁷.

W 1962 r. Scipian Aleksandrowicz pisał do redakcji „Nivy”, podkreślając zasługi Konopackiego dla literatury białoruskiej:

Я лічу (і не толькі я, а і многія літаратуразнаўцы Савецкай Беларусі), што „Ніва” робіць вельмі важную і каштоўную справу, змяшчаючы цікавыя артыкулы М. Канапацкага, багатыя фактычным матэрыялам. Даследаванне беларуска-польскіх творчых сувязей – справа надзвычай актуальная і патрэбная, бо ў гэтай галіне зроблена недаравальна мала»³⁸.

Również czytelnicy „Nivy” cenili odkrywcze artykuły Konopackiego. Antoni Wasilewski, przedwojenny białoruski pisarz z Wilna, po wojnie mieszkający w Gliwicach, pisał do redakcji: „Прывітанне пану Канапацкаму. Добра пісаў аб Багушэвічу. Публікацыя парушыла мяне, аж заплакаў. Добра піша! Пашана!»³⁹.

Wśród zainteresowań Konopackiego można wymienić także współczesną literaturę białoruską oraz jej recepcję w Polsce. Na łamach „Nivy” wspominał o współczesnych pisarzach białoruskich oraz ich dziełach, ukazujących się także w przekładach na język polski⁴⁰.

Szczególne miejsce w twórczości białoruskojęzycznej Konopackiego zajęły artykuły o białorusko-tatarskich związkach kulturowych:

Кітабы – загадкавыя кнігі... Пажоўкляя ад старасці старонкі ўсеяны дробненькай вяззю незразумелых літар, нагадваючых сабою пакрышаны тытунь. Такія кніжкі належаць у наш час да вялікай рэдкасці на Беласточчыне, і іх знаходка з'яўляецца значнай падзеяй у навуцы. Письмо тут арабскае, ды і самая назва – «кітаб» – арабскага паходжання. Яна проста азначае «кнігу». Адкуль узятліся гэтыя кнігі на нашых славянскіх землях і што супольнага маюць з беларускай пісьменнасцю? [...] На пераломе XIV–XV ст. ст. на былой тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага паявіліся прышэльцы з мусульманскага ўсходу – татары. Частку іх складалі палоннікі, якіх бралі ў няволю ў час шматлікіх войнаў літоўскія князі, а частку – перабежчыкі з Залатой Арды, шукаючыя спакойнага, аселага жыцця. Літоўскія князі, а пазней польскія каралі акружалі гэтае насельніцтва апекай, дазвалялі будаваць мячэці, захоўваць свае звычаі, сваю рэлігію. [...] На працягу некалькіх стагоддзяў – больш-менш да канца XVI ст. – царкоўныя кнігі пісаліся выключна на літургічнай арабскай мове. Аднак з часам гэтая мова забывалася і на яе месца ў паасобных выпадках уваходзіла беларуская. Некаторыя татарскія пісцы захоўвалі ўжо толькі арабскі шрыфт, намагаючыся прыстасаваць яго да асаблівасцей тагачаснай беларускай мовы, якой мусульманскае насельніцтва шырока карысталася. Такім чынам паступова пачалі ўзнікаць

³⁷ List S. Aleksandrowicza do M. Konopackiego, z dn. 20 września 1957 r., kopia w zbiorach autorki.

³⁸ Ю. Валкавыцкі, *op. cit.*, s. 67.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ М. Канапацкі, „Трэцяя ракета” на польскай мове, „Ніва”, nr 45, z dn. 10 listopada 1963 r., s. 4; *idem*, Янка Купала сярод польскіх чытачоў, „Ніва”, nr 26, z dn. 1 lipca 1962 r., s. 3; *idem*, Піліну Пестраку 60 год, „Ніва”, nr 48, z dn. 1 grudnia 1963 r., s. 3, 7; *idem*, Шчодры сеўбіт паззіі, „Ніва”, nr 6, z dn. 9 lutego 1964 r., s. 3, 7.

беларускія тэксты, аднак устроены перад неазнаёмым вокам пад арабскімі літарамі. Сярод мусульманскіх рукапісных кніг параўнальна найбольшую цікавасць прадстаўляюць менавіта кнігі. Кнігі не маюць вузка, рэлігійнага характару. У іх знаходзім апавяданні, адлюстроўваючыя эпізоды з жыцця Магамета, апісанні абрадаў, легенды, а нават павучальныя апавяданні. [...] Разам з тым у кнізе замацоўваліся ўсе характэрныя асаблівасці і рысы даўняй народнай гаворкі. Таму да сённяшняга дня не перастаюць гэтыя рукапісы быць часта адзінай і непаўторнай крыніцай нашых ведаў аб выглядзе колішняй беларускай мовы. [...] Аўтару гэтых слоў давялося выявіць рад невядомых дагэтуль кнігаў. Адзін з іх знойдзены ў Сухаволі і датуецца 1631 годам»⁴¹.

Konopacki wspólnie z Rafikiem Muzafarowym opublikował też artykuł o białorusko-tatarskich związkach kulturowych⁴². Stwierdził w nim, że przysłowia i obrzędy obu narodów na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego potwierdzają wspólne dziedzictwo kulturowe. Pracując w białoruskiej „Niwie”, Maciej Konopacki także interesował się Tatarami, czego dowodem były jego artykuły na łamach tygodnika oraz liczne publikacje polskojęzyczne w kraju i zagranicą. Z okazji 40-lecia „Nivy” pisał: „Татары ў беларускай культуры – гэта багаты яе раздзел. [...] Мне толькі застаецца нізка пакланіцца беларускаму народу, які ў далёкім мінулым прыняў татараў у сваю сям’ю і лічыць іх суродзічамі»”⁴³.

Mimo znacznego upływu czasu dotychczas artykuły Macieja Konopackiego są cennym źródłem dla białoruskich literaturoznawców i badaczy kultury Białorusi. Wpisały się one na trwałe w historię literatury białoruskiej, a także obecnie inspirują badaczy i publicystów.

Bibliografia

- Berger Rafał, *Hassan Konopacki – Tatar, muzułmanin, bydgoszczanin*, Warszawa: Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej Instytut Muzułmański, 2011.
- Berger Rafał, *Maciej (Musa) Konopacki. Udręczenie tatarskością*, Bydgoszcz: Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej Instytut Muzułmański, 2013.
- Głogowska Helena, *Hassan Konopacki – tatarski dowódca białoruskiego wojska*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 1994, nr 1.
- Głogowska Helena, *Hassan Konopacki – tatarski dowódca białoruskiego wojska*, „Świat Islamu” 1997, nr 3.
- Konopacki Maciej, *Syn o ojcu*, „Magazyn Polski” 1998, nr 2 (12).
- Konopacki Maciej, *Syn o ojcu*, „Akant” 2004, nr 6, dodatek „Świat Inflant”.
- List Jazepa Karanieuskiego do Macieja Konopackiego*, z dn. 7 maja 1957 r., Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, 00231/228/10.
- List Sciapana Aleksandrowicza do Macieja Konopackiego*, z dn. 20 września 1957 r., kopia w zbiorach Heleny Głogowskiej.

⁴¹ Idem, *Помнікі арабска-беларускай пісьменнасці*, „Ніва”, nr 20, z dn. 19 maja 1963 r., s. 3.

⁴² Idem, *Да пытання аб беларуска-татарскіх фальклорных сувязях*, „Ніва”, nr 26, z dn. 28 czerwca 1964 r., s. 5.

⁴³ Idem, *Татары на беларускім лад*, „Ніва”, nr 25, z dn. 13 czerwca 1996 r., s. 9.

- Беларускі аазіс (rozmowa H. Głogowskiej z M. Konopackim), „Czasopis” 1999, nr 2.
- Валкавыцкі Юры, *Віры*, Беласток: Беларускае літаратурнае аб’яднанне «Белавежа», 1991.
- Глагоўская Лена, *Гасан Канапацкі – з Менска, праз Вільню, у Быдгашч*, „Ніва” 1993, nr 27.
- Глагоўская Лена, *Канапацкі Гасан*, [w:] *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, т. 4, Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1997.
- Глагоўская Лена, *Ніўскі следпыт*, „Ніва” 1994, nr 39.
- Глагоўская Лена, *Татарин Хасан Конопацкий – командарн войска белорусского*, „Татарские крайны” 1995, nr 1.
- Глагоўская Лена, *Увесь свет Мацея Канапацкага*, „Ніва” 2001, nr 5–8.
- Глагоўская Лена (red.), *Увесь свет Мацея Канапацкага*, Беласток: Праграмная Рада Тыднёвіка «Ніва», 2011.
- Глагоўская Лена, *Хасан Канапацкі*, [w:] *Татары-мусульмане на землях Беларусі, Літвы і Польшчы*, cz. 3, Менск: І. Канапацкі, 1995.
- Канапацкі Мацей, *Адказ на анкету „Сам вырашыш аб сваім часопісе”*, „Ніва” 1956, nr 40.
- Канапацкі Мацей, *Багушэвіч – журналіст*, „Ніва” 1963, nr 23.
- Канапацкі Мацей, *Беларусы ў студзеньскім паўстанні. Францішак Багушэвіч*, „Ніва” 1963, nr 8.
- Канапацкі Мацей, *В. І. Дунін-Марцінкевіч 1807–1957*, „Ніва” 1957, nr 36.
- Канапацкі Мацей, *Да пытання аб беларуска-татарскіх фальклорных сувязях*, „Ніва” 1964, nr 26.
- Канапацкі Мацей, *Знаёмімся з перакладчыкамі беларускай паэзіі ў Польшчы*, „Ніва” 1958, nr 27.
- Канапацкі Мацей, *Інтэрв’ю з унучкамі Багушэвіча*, „Ніва” 1962, nr 4.
- Канапацкі Мацей, *Над мемуарамі Бруна Каратынскага*, „Ніва” 1961, nr 41.
- Канапацкі Мацей, *Нацыянальнае пытанне ў творчасці Францішка Багушэвіча*, „Ніва” 1958, nr 11.
- Канапацкі Мацей, *Паэт двух народаў. Да стагоддзя з дня смерці Уладыслава Сыракомлі*, „Ніва” 1962, nr 37.
- Канапацкі Мацей, *Піліну Пестраку 60 год*, „Ніва” 1963, nr 48.
- Канапацкі Мацей, *Пісьмы Лучыны*, „Ніва” 1961, nr 52.
- Канапацкі Мацей, *Помнікі арабска-беларускай пісьменнасці*, „Ніва” 1963, nr 20.
- Канапацкі Мацей, *Пытанне „Нашай Нівы” у беларускай савецкай крытыцы*, „Ніва” 1957, nr 13.
- Канапацкі Мацей, *Рэмігіюш Квяткоўскі*, „Ніва” 1961, nr 45.
- Канапацкі Мацей, *Стагоддзе беларускага перакладу «Пана Тадэуша»*, „Ніва” 1959, nr 39.
- Канапацкі Мацей, *Сэрца, якое не ведала стомы*, „Ніва” 1962, nr 38.
- Канапацкі Мацей, *Сябра беларускай паэзіі*, „Ніва” 1962, nr 46.
- Канапацкі Мацей, *Татары на беларускі лад*, „Ніва” 1996, nr 25.
- Канапацкі Мацей, *Творчае сяброўства братніх літаратур (Да пытання аб польска-беларускіх літаратурных сувязях у XIX стагоддзі)*, „Ніва” 1958, nr 14–19.
- Канапацкі Мацей, *„Трэцяя ракета” на польскай мове*, „Ніва” 1963, nr 45.
- Канапацкі Мацей, *У першую гадавіну з дня смерці Якуба Коласа*, „Ніва” 1957, nr 32.
- Канапацкі Мацей, *У швагра Купалы*, „Ніва” 1962, nr 51–52.
- Канапацкі Мацей, *Уладзіслаў Сыракомля – прыяцель славянскага свету*, „Ніва” 1963, nr 39.
- Канапацкі Мацей, *Успомнім Янку Лучыну*, „Ніва” 1957, nr 50.
- Канапацкі Мацей, *Шчодры сейбіт паэзіі*, „Ніва” 1964, nr 6.

Канапацкі Мацей, *Энтузіяст беларускай літаратуры*, „Ніва” 1961, nr 51.

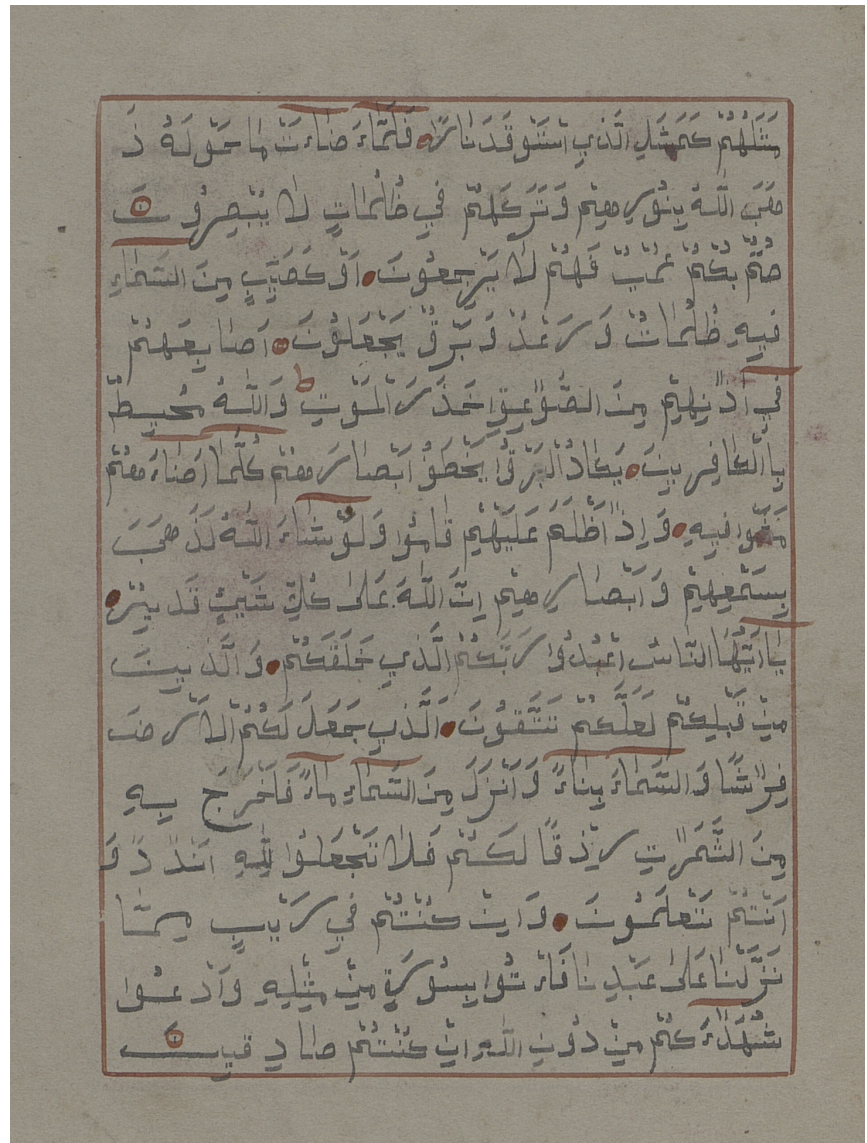
Канапацкі Мацей, *Янка Купала – вялікі прыяцель польскай літаратуры*, „Ніва” 1956, nr 20.

Канапацкі Мацей, *Янка Купала – перакладчык верша Людвіка Кандратовіча „На Палесці”*, „Ніва” 1957, nr 51.

Канапацкі Мацей, *Янка Купала сярод польскіх чытачоў*, „Ніва” 1962, nr 26.

Канапацкі Мацей, *Яшчэ пра радню Багушэвіча*, „Ніва” 1962, nr 10.

Канапацкі Мацей, *50-годдзе з дня выхаду першага нумара „Нашай Нівы”*, „Ніва” 1956, nr 37.

Strona z Koranu ze zbiorów Muzeum Podlaskiego w Białymstoku (MBH/1128).

Fot. Monika Węclaw